

Excellent is niet gewoon

Bericht aan het Parlement

Het nastreven van wetenschappelijke excellentie in onderzoek is sinds dertig jaar een belangrijk doel van het Nederlandse wetenschapsbeleid. Universitaire bestuurders, financiers en onderzoekers richten zich met name op grensverleggend onderzoek dat internationaal tot de top behoort. Beleidsinstrumenten, zoals de Vernieuwingsimpuls, de Spinozapremie en het programma Zwaartekracht, zijn daarop gericht en vormen een steeds groter aandeel van de onderzoeksfinanciering.

Onderzoek van het Rathenau Instituut laat zien dat de impact van deze instrumenten inmiddels groot is. Het beleid is effectief, maar heeft ook steeds grotere nadelen. Met de competitie om deze financiering zijn veel geld, tijd en inspanning gemoeid. De focus op excellentie in onderzoek gaat ten koste van aandacht voor onderwijs en kennisoverdracht. De beleidsinstrumenten bevorderen sommige vormen van onderzoek, en andere niet. Daarom verdient het beleid om excellentie te bevorderen heroverweging.

Het streven naar excellentie in onderzoek domineert de universiteit – excellentie is de algemene norm geworden, de meetlat om alle onderzoek en onderzoekers langs te leggen. Tegelijk ervaren velen dit streven als oorzaak van een aantal negatieve ontwikkelingen in de wetenschap: de permanente competitie om onderzoeksfinanciering, de druk om te publiceren, en de steeds grotere verschillen in de verdeling van onderzoeksgeld over onderzoeksgroepen.

Gerichte financiering

De set aan financieringsinstrumenten die gericht is op het stimuleren van excellente wetenschap oefent een sterke invloed uit op het wetenschapssysteem en de praktijk van onderzoeksgroepen. Een gedachte achter het beleid is dat Nederland te klein is om in alle wetenschappelijke disciplines uit te blinken, maar wel op een beperkt aantal terreinen de wereldtop kan bereiken. Dat vraagt om concentratie van middelen bij de meest veelbelovende onderzoekers. De Veni-, Vidi- en Vici-beurzen van de Vernieuwingsimpuls, de Spinozapremie en het Zwaartekrachtprogramma zijn, net als de Europese ERC Grants, bedoeld om op basis van een strenge competitie de beschikbare middelen bij de beste onderzoekers terecht te laten komen.

Grote impact met beperkt budget

De inzet van de genoemde beleidsinstrumenten heeft inderdaad geleid tot selectie van een beperkt aantal onderzoekers, tot concentratie van middelen, en tot differentiatie tussen onderzoeksgroepen met ruime en met krappe financiering. De financieringsinstrumenten scheppen gunstige voorwaarden voor uitstekend onderzoek, zoals autonomie van de onderzoeksleider, mogelijkheden om onderzoek op te zetten met een langetermijnperspectief, en financiële ruimte om te investeren in expertise en faciliteiten.

De impact van de beleidsinstrumenten gericht op excellent onderzoek is groter dan verwacht mag worden op basis van de omvang van het budget. Bij universiteiten zorgen matchingsverplichtingen en interne verdeelmodellen ervoor dat een deel van de basisfinanciering (eerste geldstroom) het extern verworven excellentiegeld volgt. Ook laten onderzoeksinstellingen succes bij het verkrijgen van excellentiegeld sterk doorklinken in hun personeelsbeleid: onderzoekers ervaren het verwerven van een excellentiesubsidie als een bepalende factor voor erkenning en een academische carrière.

Drie negatieve effecten

Het Rathenau Instituut concludeert dat het streven naar excellentie is doorgedrongen tot in de haarvaten van de academische wereld. De beleidsinstrumenten die excellent onderzoek stimuleren, hebben veel impact gehad. Maar wij constateren op basis van onderzoek onder wetenschappers met en zonder onderzoeksbeurzen uit de genoemde financieringsprogramma's, dat de krachtige inzet van deze instrumenten ook een keerzijde heeft. Wij zien drie negatieve effecten:

1. Het systeem om onderzoeksbudget in competitie toe te wijzen wordt steeds duurder en tijdrovender. De kwaliteitsverschillen tussen veel aanvragen zijn zo klein, dat toeval en geluk belangrijke factoren worden bij de toewijzing van subsidies. Bovendien gaat dan de reputatie van een aanvrager een rol spelen: wie eerder won, maakt meer kans op een beurs of prijs (het zogenaemde mattheuseffect). Dit alles roept de vraag op of het selectieproces nog effectief en efficiënt is en of het selecteert op vernieuwing en talent.
2. De focus op excellent onderzoek leidt tot minder aandacht en waardering voor de andere kerntaken van de universiteit: onderwijs en kennisoverdracht. Ook gaat deze ten koste van waardevol onderzoek dat niet voldoet aan dominante opvattingen van wat excellent is, en daarmee niet aan de criteria van de excellentieprogramma's. Zo staan bijvoorbeeld individueel, interdisciplinair, interactief en weinig gangbaar (niet-mainstream) onderzoek al gauw op achterstand.
3. Onderzoeksgroepen zonder excellentiegeld blijken een constante druk te ervaren om toch zulke financiering te verwerven, wat bijdraagt aan de stijgende werkdruk. Dit heeft niet alleen te maken met financiële nood, maar ook met de status die deze beurzen en prijzen geven.

Het tegengaan van deze negatieve effecten, die groter zijn geworden met de toename van de budgetten voor de Vernieuwingsimpuls, de ERC Grants en dergelijke, vraagt om gezamenlijke aanpak van politiek, beleid, financiers en de academische gemeenschap.

Handelingsopties

Er zijn diverse mogelijkheden om met deze negatieve effecten om te gaan. In ons rapport noemen we er drie:

1. In beginsel is het mogelijk het beleid te laten zoals het is en voort te gaan op de ingeslagen weg. Dan accepteert men de genoemde nadelen als constante competitiedruk en de lagere status van onderwijs en kennisoverdracht als de prijs die voor een toppositie in de academische *rankings* betaald moet worden. Meer budget voor beleidsinstrumenten als de Vernieuwingsimpuls zou aan deze nadelen niets veranderen; de competitie om onderzoeksmiddelen zou er alleen maar dominantier door worden. Het is zeer de vraag is of deze optie houdbaar is. De onbedoelde neveneffecten worden breed als knelpunt ervaren en geven goede redenen om naar alternatieven te zoeken.
2. Een alternatieve optie is om excellentie niet meer als algemene norm te hanteren, maar (weer) te reserveren voor het waarlijk buitengewone, voor wat boven al het andere uitsteekt. Dit vraagt van universiteiten om te sturen op 'degelijk wetenschappelijk onderzoek': degelijk is goed en excellent is exceptioneel – en dus niet de norm waaraan iedereen moet voldoen. Het vraagt van financiers om

excellentieprogramma's een echt exclusief karakter te geven, bijvoorbeeld door het budget voor de Vernieuwingsimpuls aanzienlijk te verlagen en daarmee geld vrij te maken voor andere bestedingen. De vrijkomende middelen kunnen worden ingezet voor thematische onderzoeksprogramma's, voor de 'open competitie' van NWO, of ter versterking van de eerste geldstroom.

3. Een andere mogelijkheid is om het begrip excellentie niet aan te scherpen en in te perken, maar te differentiëren. Nu is het predicaat excellent voorbehouden aan uitstekend fundamenteel onderzoek dat in toptijdschriften terechtkomt. Maak het ook van toepassing op uitstekend onderwijs, bijzondere samenwerkingsvormen, exceptionele valorisatieactiviteiten, en dergelijke. Een universiteit die in een reeks van behoeften van de samenleving voorziet, kan ook in meer dan één richting uitblinken. Zulke differentiatie kan helpen om de balans tussen de taken van de universiteit te herstellen. De kans bestaat dan wel dat een aantal knelpunten, zoals de hoge kosten van budgetverdeling en de nadruk op prestatiemetingen, zich ook gaan voordoen bij andere taken van de universiteit.

Tijd om opnieuw te doordenken

Het Rathenau Instituut pleit er niet voor het beleid gericht op excellent onderzoek overboord te gooien. Er zijn goede redenen om binnen het Nederlandse kennisecosysteem ruimte te creëren voor de dynamiek van excellent onderzoek en exceptioneel talent. Wat waarlijk exceptioneel is, verdient ruim baan te krijgen.

Wij vestigen de aandacht op de nadelen van het huidige systeem van intensieve, veelal individuele competitie om te identificeren welk onderzoeksvoorstel excellent is en gefinancierd zou moeten worden. Onze analyse laat zien dat de kosten van deze competitie – in termen van investeringen, inspanningen en werkdruk – steeds minder opwegen tegen de baten. Deze competitie komt bovenop de andere competities die de academische wereld beheersen: die om data en onderzoeksfaciliteiten, om papers gepubliceerd te krijgen, om vaste aanstellingen.

Onze bevindingen laten zien dat de huidige nadruk op excellentie in onderzoek en op competitie als middel om excellentie op het spoor te komen zijn doel voorbijschiet. Het is nodig opnieuw te doordenken wat de betekenis van excellentie is in de huidige academische context. Wat betekent het in relatie tot de diverse maatschappelijke opgaven van de universiteit? Ook verdient de vraag wat een goed systeem is om budgetten te verdelen opnieuw de aandacht. Wat is een goede balans tussen competitie vooraf om onderzoeksmiddelen en verantwoording achteraf over bestedingen? Onderzoekers, bestuurders, financiers en beleidsmakers zouden een nieuwe visie moeten ontwikkelen op de verhouding tussen de verschillende taken van de universiteit met een vertaling in bijbehorende vormen van financiering.